

**IVO
ANDRIĆ**

**BEOGRADSKE
PRIČE**

Laguna

Odabrane priče Ive Andrića
KNJIGA 1

Iz iste edicije:

PRIČE O OSOBNJACIMA I MALIM LJUDIMA

SARAJEVSKÉ PRIČE

PRIČE O MORU

TURSKÉ PRIČE

SEOSKE PRIČE

Copyright © 2010, 2026 Zadužbina Ive Andrića,
Milutina Bojića 4, Beograd

Copyright © 2010, 2026 Izbor Zadužbine Ive Andrića,
Milutina Bojića 4, Beograd

Copyright © 2026 ovog izdanja, LAGUNA

Ivo Andrić na terasi stana u Prizrenskoj ulici, 20. oktobra
1944. godine (ljubaznošću Vojnog muzeja u Beogradu)

BEOGRADSKE PRICE

SADRŽAJ

Porodična slika.....	11
Zeko.....	29
Zatvorena vrata.....	161
S ljudima.....	173
Taj dan	183
Razaranja	191
Slučaj Stevana Karajana.....	197
Dedin dnevnik	211
<i>Hronologija života i rada Ive Andrića</i>	<i>219</i>
<i>Napomena uz ovo izdanje.....</i>	<i>233</i>

PORODIČNA SLIKA

Gostinske sobe u kućama imućnijih beogradskih trgovaca počele su posle 1919. godine da se preobražavaju i, sa manje ili više uspeha i doslednosti, pretvaraju u salone po građanskom ukusu toga vremena. Tada je iz njih izbacivan ne samo suvišni jevtin nameštaj nego i pirotski ćilimovi i rodoljubive oleografije, uveličane i u boji. Sve je to upotrebljavano u sporednim sobama, ili čak bacano među stare i nepotrebne stvari, u ostavu ili u sobu za mlađe.

U maju mesecu 1944. godine, posle drugog teškog američanskog napada iz vazduha, zanoćio sam čudnim sticajem prilika u jednoj napola razorenoj kući koja je pripadala takvoj trgovačkoj porodici. Zapalo me da spavam u tesnoj devojačkoj sobi, na tvrdom ležaju na kome su se za poslednjih dvadesetak godina izmenjale mnoge Slovenke i „Totice“ koje su služile u ovoj imućnoj kući.

Uzbuđen, zabrinut i rasanjen, a nesposoban da čitam, ja sam pri svetlosti improvizovanog žiška razgledao najpre oskudan nameštaj, a zatim sam prešao na

gomilu sitnih i krupnih predmeta koje je ovo kućanstvo odbacilo u toku vremena i koji su ležali u jednom uglu, pod starom prašinom i novom naslagom maltera kojim ih je jutros zasuo potres od eksplodiranih bombi.

Tu je bio čitav mali svet svakojake neme a rečite starudije koju su vreme i ljudi izbacili iz mode i upotrebe: pokvarenih igračaka, lepeza sa slomljenim rebrima, okrnjenih gramofonskih ploča, zastarelih kalendara, zalomljenih školjki u kojima je na sedefastoj površini bila slika Dubrovnika ili Opatije u bojama, reklamnih prospekata bečkih firmi i francuskih banja i lečilišta, štampanih poziva na nekadašnje priredbe i „Redova igara“ na starim balovima. Najkrupniji od tih predmeta, koji je najviše privukao moju pažnju, bila je velika porodična slika u teškom pozlaćenom okviru.

To je bila do krajnjih granica mogućnosti uveličana i do besmisla retuširana fotografija bračnog para, po odelu sudeći, negde iz devedesetih godina prošlog veka. Fotografija je još i kolorisana. Naročiti veštak, koji se i potpisao, pobrinuo se da licu, očima i odelu bračnog para da neke boje koje sa bojama kakve u životu gledamo nemaju mnogo veze, ali približno odgovaraju onom pojmu bojâ koje gazdinsko lice, oči i odelo po konvencionalnom shvatanju treba da imaju. A tu svoju kolorističku pažnju i veštinu posvetio je naročito granatskom brošu i zlatnom lancu gazdaričinom i ordenima – svetog Save i Crvenog krsta – koji vise na grudima muževljevim.

Pogled mi se neprestano vraćao na tu sliku. Kad sam najposle zaspao, snivao sam o njoj neke nejasne snove. A kad me prva svetlost dana probudila, na njoj

sam dugo gledao odsjaj svetle beogradske zore i prvih jutarnjih časova. Imao sam prilike da je se nagledam i, čini mi se, dobro sam je „pročitao“. I stoga mi danas nije teško predstaviti vam ličnosti sa te velike „slike“, jer slika sama po sebi – ma šta kazali naši slikari umetnici – kazuje mnogo, svojim stilom, izradom i ukusom, a lica prikazana na njoj, za onoga ko ih je znao žive ili ko ume da ih oživi, još su rečitiya svojim govorom ili svojim ćutanjem.

Ta slika prikazuje gazda-Nikolu K. Dimitrijevića, zvanog i nekad u čaršiji uopšte poznatog pod imenom Kapa, i njegovu ženu Nataliju, gospa-Natu, od roda Kamenkovića, prikazuje ih onakve kakvi su bili za života, ona u svojoj četrdeset prvoj a on u pedesetoj godini.

Oživeli i izišli iz svog okvira, oni izgledaju otprilike ovako.

Žena. Da počnemo sa ženom, jer je s njom i inače, od venčanja pa do groba, sve počinjalo i svršavalo u ovoj kući. Ona je žena crne masti, oniska, sa dva podvaljka i oštrim brčićima, sa obilnim i mnogim naslagama sala u neobičnim količinama i na neočekivanim mestima. Haljina od „krem“ svile, po poslednjoj modi toga vremena, sa niskim strukom, uska, isečena oko vrata, vrlo je nepovoljna za njenu kratku, zdepastu figuru. Crne oči hladnog sjaja, sa oštrim pogledom i malo žučkastom beonjačom. Pada u oči sitni povijeni nos; on se gubi u tustom licu, masnom i ispod naslaga pudera, isto kao što su i ispod jakog rumenila blede njene tanke usne, koje ne pokazuju zube ni pri govoru ni u smehu. (Davno je neko rekao da je „za Kamenkoviće osmejak dukat“, a dukate oni ne rasipaju, nego

ostavljaju za sebe.) Zbog velike ugojenosti celog tela, stopala i ruke su sitni i izgledaju slabi, ali izgled vara. Ništa nema u njoj i na njoj što nije snažno i oporo. Od teško zadržanih energija cela žena trepti i igra kao na žici; čini vam se da čujete kako u njoj sirova snaga brekće kao nevidljiv, moćan i dobro podmazan motor. Nečeg uvređenog, ljutitog ima u njenom glasu, izrazu i celom držanju. Ona se ničeg ne ustručava, ni pred kim ne snobiva, nikad ne uzdržava, govori sve što pomisli i tek što pomisli, ne štedeći nikog i ne vodeći računa ni o čem. Jer, što pomisli to je za nju istina, što kaže to je zakon, a što uradi to je pravo.

Veština da se bude samoživ, tvrd, neprijatan i neljubazan i da se stalno i jedino ima pred očima svoj interes, i to onaj prvi i neposredni interes, ono što čovek može metnuti „u se, na se i pod se“, ta veština, razvijana kroz naraštaje palanačkih trgovaca, došla je u gospa-Nati do svog savršenstva, i – počela da prelazi u nesmisao. Jer, da bi se imalo sve što ima ona i moglo sve što ona, u svom krugu, može – nije ni izdaleka potrebno biti toliko i tako osion, nasrtljiv, osoran i zlorek. Davni i daleki pokojnici, neki večito ugroženi i zbog toga prema svakom nemilosrdni, nepopustljivi i uvek oprezni i nakostrešeni precima govore iz nje avetinjskim jezikom i nevidljivo rukovode njenim nerazumljivim postupcima. Sve te osobine koje ona ispoljava, razvijali su postepeno u sebi i predavali dalje potomcima mnogi, davno pomrli Kamenkovići, boreći se u trgovini sa konkurencijom, sa nepoverljivim seljakom, sa podmitljivim vlastima, sa rđavim platišama i teškoćama i podvalama svake vrste, a ona ih je donela na svet, zajedno sa nasleđenim

imanjem, izoštrene i razvijene do manijakalnih oblika. Te osobine – mračno i kobno nasleđe – potpuno izlišne i besmislene u njenim prilikama i njenom vremenu, prave od njenog gazdinskog života pustinju, jad i mrzost, a od nje same nakazno stvorenje, zlo i naopako prema svakome.

Takva se rodila i takva je živela gospa Nata, ne kao neka zasebna i odelita ličnost, nego kao primerak fele Kamenkovića. Samo u državnoj administraciji i crkvenim knjigama ona je bila zapisana kao Dimitrijevička, ali to je bila sušta formalnost, prazna konvencija, a ona zna, kao što zna i ostali svet, jer mu je ona to neumorno ponavljala i u svemu pokazivala, da je bila i ostala, i u svojim i u tuđim očima postojala samo kao – Kamenkovića seme. Kao takva se udala za oniskog ali lepog, ne više sasvim mladog trgovca galanterijskom robom Nikolu Dimitrijevića Kapu.

To je bio brak bez prigovora, po svim pravilima čaršijskog reda. On – čovek bez mane, trgovac u teškim počecima kome treba samo dobra i sigurna podrška da izbije među prve ljude u galanterijskoj struci. Ona – devojka iz bogate i uticajne kuće, kojoj treba muškarac drugog roda i imena da bi mogla da rađa i širi potomstvo Kamenkovića, pa ma i sa ženske strane. Sve što se ikako može, Kamenkovići su svršavali između sebe, tako da i napor i plod napora ostaju u porodici, ali za ovaj posao morali su, na svoju veliku žalost, da potraže stranog čoveka i da među sebe uvedu „tuđu kost“. Ali zato su se udavače iz Kamenkovića kuće nagonski trudile da taj neophodni stranac, njihov muž, što pre i što više stane da liči na Kamenkoviće, da prima njihova shvatanja

i navike, način života i poslovanja, sve do najsitnijih pokreta i uzrečica. Njihov muž mora da misli i govori kao Kamenkovići, ili da ne misli ništa i da čuti doživotno.

Ova Kamenkovička, crna, bucmasta i uvek namr-godena Nata, taj posao pretvaranja jednog živog čoveka u Kamenkovića pokretnu svojinu izvela je savršeno, u čistom tradicionalnom stilu porodice na kome su mogle da joj pozavide sve Kamenkovičke od osnutka dinastije do danas.

Tek što su se vratili sa venčanja, mlada je pokazala pravo lice i advokatski iskoristila prvu priliku da odmah zauzme načelan stav i osvoji sve pozicije u kući i braku.

Raznežen i obazriv čovek predložio je svojoj tek dovedenoj ženi da učini neku malu pažnju njegovom stricu i strini, koji su ga i dali na zanat i toliko pomagali dok je rastao i učio, a sad se raduju ovom braku i unapred vole nju, kao rođenu kćer. Žena je skočila i odbila grubo. Od same pomisli da bi se i drugi ljudi, sem ovog neophodnog muškarca i muža, mogli umešati u njihovu zajednicu, nakostrešila se u njoj Kamenkovička, i dotle čutljiva mlâda progovorila je neočekivano, živo, strogo i odsečno, glasom (a možda i rečima) neke svoje daleke prababe Kamenkovičke:

– Idi, bogati, čoveče! Šta je tebi? Znaš li ti ko smo mi?

(Gazda-Nikolin stric, dobričina kao i on, nije to držanje svoje snahe uzeo mnogo srcu, ali njegova žena, uvređena kao nikad, nije mogla da zaboravi i oprostí gospa-Nati njen stav prema siromašnim rođacima i nije htela, ni o slavi, da im pređe kućni prag.)

I kako tada, prvog dana, u toj sitnoj porodičnoj

stvari, tako otada, pa doveka, u svima i najvažnijim pitanjima, na sve što je gazda Nikola mogao da kaže, savetuje ili predloži, uvek jedno te jedno, isti nabusiti i prezrivi odgovor: „Idi, bogati, čoveče! Šta je tebi?“, uvek ista zlovolja i samovolja.

Isprva je još i pokušavao da joj protivreči, na svoj pitomi i meki način Valjevca i galanterijskog trgovca, da objašnjava i ubeđuje, ali brzo je uvideo koliko je to uzaludan i beznadan trud. Uvideo je ne samo da njegova mišljenja i predlozi ne važe nego da on ceo ne znači ništa, da se u stvari venčao ne sa devojkom, nego sa svima Kamenkovićima, živima i mrtvima, da su ga oni preplavili i porobili i da odsada mora da živi za njih, njihovim životom, osuđen da do smrti postoji samo i jedino kao Kamenkovića zet. I šta da uradi on protiv ove stihije od žene koja ne ume da misli i ne može da oseća ništa što je izvan kruga njene porodice, a ne poznaje obzira ni prema kome i ne boji se ničega? Šta može da uradi? Očigledno, ništa!

Ona ima fizičku odvratnost prema svemu što nije Kamenkovića krv, čak i prema mužu, a prema njemu lično savlađuje tu odvratnost samo utoliko ukoliko je zet i muž. Ona ni u crkvi ne ume da prikloni glavu, i kad daje prilog na crkveni tas, ona stavlja svoju banku u srebru na čistinu, odvojeno od ostalog novca, a izraz lica joj govori.

– To ti je, Bože, od Kamenkovića! Pa, pazi, nemoj tu paru da pomešaš sa tamo koječijim sitnišom!

Ona zapoveda i žandariše tako prirodno kao što živi i hoda, i dok je živa ne ume, ne može drugačije da radi.

Dve kćeri je rodila u prve četiri godine braka. To je

bilo sve; vse nisu imali dece. A te dve devojčice, sa svima karakteristikama Kamenkovića rase, od rođenja nalik na majku, bivale su joj sa svakim danom i mesecom sve sličnije. One nisu ličile na majku kao što deca liče na roditelje, ne, to je bila potpuna zoološka, mehanička jednakost, onako kao što su male ribe jednake velikima i samo se po dimenzijama razlikuju. To je bilo malo biološko čudo o kom se govorilo ne samo među susedima nego i u širem krugu Dimitrijevićevih poznanika. Jedan njegov sused po dućanu, obešenjak i stari neženja, govorio je, kad god bi se povela reč o tome, svome društvu:

– Šta se vi čudite? Pa znate dobro da u toj kući u svemu, pa i u tome, samo ženska strana ima reč.

Sam gazda Nikola je samo gledao kako se novi primerci Kamenkovića razvijaju u njegovoj kući; posmatrao je slepi i nezadrživi hod toga prirodnog procesa, i on mu je čas izgledao strašan i ispunjavao ga sujevernim užasom, a čas opet groteskan i nagonio ga na neki silovit i bolan smeh koji mu je podizao utrobu, ali kome on nije smeo da pusti maha, jer ga ničim i nika-ko ne bi mogao objasniti ukućanima.

Devojčice su rasle među sobom kao bliznakinje, a pored majke kao kopije pored modela. Jednoj je trinaesta a drugoj petnaesta godina. Obe su malene rastom, crne, već sa jastučićima sala, ispod kojeg se kriju mišići brzih i oštih refleksa, sa stegnutim ustima i nausnicom umesto majčinih brčića, sa ljutitim i uvređenim izrazom lica, sa zapovedničkim, prezrivim tonom u govoru.

Kad je starijoj kćeri, koja se zvala Poleksija kao i njena baba Kamenkovića, bilo devetnaest godina,

gospa Nata joj je našla muža, uglednog preduzimača koji se naglo i neobično obogatio brzim podizanjem i veštom preprodajom kuća u centru Beograda. Ali gospa-Nati nije bilo suđeno da dočeka unuča ni da uda i drugu ćerku. U svojoj četrdeset drugoj godini, kad je i sebi i drugima izgledala najsnažnija i najzdravija, razbolela se naglo i od vrlo teške bolesti. Stvar je počela neznatnim povodom i jedva приметно, a svršila je brzo i rđavo.

Jednog dana gospa Nata je došla u sukob s nekim kočijašem. (S godinama ona je postajala sve tvrđa na pari, sve oštija na reči i sve bezobzirnija prema ljudima.) Kočijaš je na svojim kolima prevezao neke ormane koje je gospa Nata nasledila od jedne stare tetke. Ona je tražila da se te stvari unose u kuću zaobilaznim putem, kroz neko sporedno dvorište kako joj ne bi proljali glavni ulaz, a kočijaš je tvrdio da tako nije pogođeno i tražio da se njemu i njegovom pomoćniku za taj nepredviđeni trud posebno plati. I kad je gazdarica zbog toga nazvala kočijaša hajdukom i pljačkašem, on je nju, odmerivši je od glave do pete, upitao sa nekom naročito uvredljivom mirnom drskošću:

– Je li, gospoja, da li je tebe ikad iko dobro izmlatio?

A kad je gazdarica ogorčenim ciklom, od kojeg se hodnik prolamao, odbila tu nezamišljivu i strašnu pomisao, kočijaš je još mirnije i još uvredljivije dodao:

– E, vidiš, to je šteta. To tebi fali!

– Juh, juh! – ciktala je gospa Nata još dugo posle te svađe i pri tom se jednako obema rukama držala negde ispod ožičice, jer je od onog kočijaševog pitanja odjednom osetila jak bol u predelu stomaka, nešto kao

oštar ubod, od same pomisli da nekome može na um pasti da bi nekog od Kamenkovića mogli da biju, i da ima živ čovek koji to sme da izusti.

Stvar sa kočijašem je nekako uređena i brzo zaboravljena, kao i toliki drugi gospa-Natini ispadi i sukobi, ali njoj je otada ostao onaj bol u predelu stomaka, i javljao se sve češće, danju i noću, i bez naročitog povoda. Kućni lekar je savetovao klinički pregled, ali gospa Nata je to odbijala oštro. Muž je sve češće stao da je nagovara da se leči, ali ona mu je odgovarala svojim većitim i većito istim tonom:

– Idi, bogati, čoveče! Šta je tebi? Zar da punim ke-su tim šarlatanima i secikesama što se zovu lekari.

A kad je već postalo očigledno da gospa Nata sve više i sve brže opada, kad su bolovi počeli da postaju nepodnošljivi i koža da dobija karakterističnu sivo-zelenkastu boju, gospa Nata je ipak otišla na kliniku. Tu su posle prvog pregleda lekari zaključili da gospa Nata boluje od raka, da je operacija neophodna, ako nije možda i dockan. Najpre je odbila, kao što je uvek i sve u životu odbijala, a onda je, pod pritiskom bolova, ipak popustila. Kad su je operisali, bilo je zaista dockan. („Rasporili, pogledali, pa odmah zašili“, kazivala je osvetnički gazda-Nikolina strina koju gospa Nata nije htela da prizna kao ravnopravnog člana porodice.) Živela je svega tri nedelje posle operacije, u bolovima koje ni jake doze morfijuma nisu mogle potpuno da ublaže.

Tako je umrla gospa Nata u svojoj četrdeset trećoj godini, i neočekivano prosto i brzo nestala iz kuće u kojoj je uvek i svima izgledala večna i svemoćna. A posle smrti pominjana je začudo malo, kao da su se svi

trudili da je zaborave. Još najduže je gospa-Natu pominjala gazda-Nikolina neprebolno uvređena strina. Još šest meseci posle gospa-Natine smrti, kad se gazda Nikolin stric vratio sa groblja gde je davan polugodišnji pomen gospa-Nati, ona je dočekala svog dobroćudnog muža rečima:

– Dakle, i Kamenkovići umiru! Celo jutro mislim nešto o tome, i nije lepo ovo što ću sada reći, ali dobro je to bog uredio, jer inače bi se za sto godina toliko namnožili da bi zavlitali polovinom sveta.

Muž Nikola Dimitrijević je došao u Beograd u svojoj devetoj godini. Nikad nisu seljaci njegovog kraja voleli da šalju decu od kuće, ali izuzetaka je bilo uvek. Mališanu su umrli iste zime i otac i majka, od neke pošlice; rođaci se našli nekakvi rđavi i nesložni ljudi, a u Beogradu je živeo mlađi brat dečakovog oca i on je dete doveo u Beograd, držao ga kod sebe dok nije završio osnovnu školu, a onda ga dao na zanat u poznatu galanterijsku radnju u Knez-Mihailovoj ulici.

Taj Nikolin stric Sava bo je izuzetak na selu i u porodici. Kao dete pokazivao je neobičnu volju za knjigom i učenjem. Pustili su ga na godinu dana u valjevsku gimnaziju, jer je pretio da će pobeći od kuće, a u gimnaziji je pokazao takvu marljivost i takvo pamćenje da ga profesori, koji su u njemu videli čudo od deteta, nisu više pustili iz gimnazije. Nagađalo se šta će od njega biti. Naučnik, veliki matematičar, ili filolog? Možda političar? Sve je to bilo moguće, jer je Sava učio sve predmete sa istim interesovanjem i jednakim odličnim ocenama. Uvek nasmejan, čedan i snegivljiv, dečak je bio bez određene volje i jasnog cilja. I što se više razvijao i bolje napredovao, to je više

u njemu rasla ta ravnodušnost prema svemu u nauci kao i u životu, čudna nesposobnost da pokaže bilo gde i ma u čemu življu želju ili neku mladičku strast. Tako je završio šest razreda, koliko ih je tada bilo u valjevske gimnaziji, a njegovi profesori postarali su se da ne stane na pô puta i omogućili mu da pređe u Beograd i završi gimnaziju. Čutljivi i nasmejani mladić maturirao je sa odličnim uspehom. Ali tada, kad mu je već bilo osigurano izdržavanje na Univerzitetu i kad je trebalo samo da izabere struku, on je na opšte iznenađenje onih koji su ga znali i pomagali u školovanju, odlučno odbio da produži studije i uzeo mesto arhivskog činovnika u Ministarstvu poljoprivrede. Prosto, sam je zaustavio svoje dalje razvijanje, svako učenje i svako napredovanje u društvu. I za godinu-dve „izuzetno obdareni mladić“ izgubio se u sivoj masi beogradskog nižeg činovništva. Neka nerazumljiva stidljivost kočila je ceo život toga od detinjstva povučenog mladića. Kao što se drugi strasno, svim sredstvima i na sve načine guraju napred i propinju na viša mesta, on se isto tako strasno i uporno povlačio i bežao od svega, u želji da ne pada u oči, da se ničim ne ističe, da živi nepominjan i nepoznat. I u tome je uspeo. Odlični đak i nada valjevske gimnazije, Sava Dimitrijević je ostao arhivski činovnik, a svi njegovi „darovi“ i mnogostruka znanja zakopani su u ućtivom i nasmejanom ćutanju.

Vredniji i sposobniji od ostalih, on je dosta brzo napredovao i, najposle, postao i šef arhive. Oženio se jednom Novosađankom, koja je bila prešla rođacima u Srbiju, ne lepom ali školovanom i dobro načitanom devojkom, koja je bila žive reči, govorila književnim jezikom, biranim rečima, a i pomalo izveštačeno i sa

nekim bezazlenim prenemaganjem. Posle prvog deteta, koje je odmah umrlo, ostali su bez dece.

Kod toga bračnog para proveo je Nikola dve lepe godine svoga dečastva, a zatim je osetio malo teži, šegrtski život. Ali dečak je bio vredan i poslušan; i fizički i moralno umnogome nalik na strica Savu, sve je otrpeo i savladao. Tako su prošle duge šegrtske i još duže kalfinske godine, tako je došlo, najposle, vreme i Nikola je otvorio svoju radnju i oženio se iz bogate i u trgovačkom svetu ugledne kuće Kamenkovića.

Tu se prelomio život Nikole Kape, ukoliko se ono što mu je ostalo posle ženidbe sa Kamenkovića ćerkom može nazvati životom. Kao što smo videli, žena ga je pojela; nije ga progutala kao što ženke izvesnih insekata gutaju svoga mužjaka, ali ga je izljuštala iznutra, ispraznila ga i ostavila samo tanku fasadu, i taj ostatak od čoveka, koji se nazivao gazda Nikola Dimitrijević Kapa, živio je, to jest trgovao i oprezno ali stalno širio i učvršćivao svoju radnju, kućio kuću i sticao imetak i ugled u beogradskoj čaršiji. A sve je to radio ne kao samostalna i izvdvojena ličnost, nego kao muž gospa-Nate Kamenkovićke i otac njene dece. Samo kao takav on je postojao u očima svoje žene i celoga sveta, pa i u svojim rođenim. Samo i jedino kao takav on je i mogao postojati. Ni za šta drugo od živih stvorenja i mrtvih ljudi nije ostalo mesta u njegovom životu.

U prvo vreme je ponekad, krišom od žene, odlazio kod strica Save. (Oni već odavno žive u svojoj kućici, na Senjaku, koju su kupili od njegove uštede i njenog dobrog nasleđa u Novom Sadu. Kraj je pust, ali Sava je zasadio lepu i prostranu baštu u kojoj gaji pčele.

Upravo te godine on je, posle dvadeset i pet godina službe, zatražio penziju. Oduvek povučeni, sad žive tu još povučenije i stare, lepo, mirno, uporedo.) Već kod jedne od prvih poseta, Savina žena ga je zapitala gledajući ga pravo svojim kratkovidim dobrim očima i naglašavajući svaku reč, kao na pozornici.

–Jesi li bar srećan?

– Pa, jesam, strina.

– Nisi, Nikola, i ne možeš biti. Ta vidim ja, meni ne treba da govoriš. Ali, šta se može? To je tvoj teret, zbaciti ga ne možeš, pa treba da ga nosiš što pristojnije. Imaš pravo.

Stric Sava je pri tom samo zbunjeno treptao očima.

Ubrzo je gospa Nata saznala za te posete, i Nikola je, „radi kućnog mira“, morao da odustane i od njih; stricu je odlazio samo dvaput godišnje, o slavi i Božiću.

Tako se sav i potpuno zarobio.

Mršav, tih, sav istanjen i krut, bled i rano osedeo, sa očima koje su usled toga postale kao veće i tamnije, ugladen, korektan i ljubazan sa svakim, bio je uvek svečano i kao za sahranu odeven: u crnom odelu, u krutoj košulji sa visokom kragnom i tamnom kravatom, sa crnim mekim cipelama na nogama. Takvog ste ga mogli videti u radnji kao i na ulici, gde je na svačiji pozdrav duboko odzdravljao svojim crnim, uvek kao novim šeširom.

Takav je živio, to jest takav se kretao preko dvadeset godina ne menjajući u životu ništa i ne menjajući se gotovo ni sam. A posle dvadeset i četiri godine braka nenadano je umrla gospa Nata.

Kad tako naglo i neočekivano nestanu takvi ljudi

čije je sâmo postojanje značilo pritisak na sve oko njih, tada nastaje čudna tišina i velik poremećaj ravnoteže kod svih za koje je taj pritisak bio sastavni deo života. Gazda Nikola se odjednom našao na neslućenoj i opasnoj raskrsnici: da li da linijom svoje dosadašnje egzistencije i on krene za ženom, ili da ostane i da, ako je moguće, nastavi ženidbom prekinuti život, to jest da živi za sebe i svojim životom. Praznina u kojoj je iščezla žena, vukla ga je sebi kao kovitlac dubokog vodenog vira, a ona trunka ličnosti što je, pored svega, ostala negde u njemu, zadržala ga je u životu. Jedno vreme se nije moglo znati na koju će stranu krenuti. Bio je sasvim utanjio, došao još tiši i mršaviji, kao izgubljen čovek, ali onda se ipak oteo.

Godinu dana posle ženine smrti, kad je i drugu kćer udao za mladog i okretnog čoveka iz svoje struke, i ostao sam, gazda Nikola je počeo da staje na svoje noge i da se oporavlja. A i to nije išlo brzo i lako.

Čovek koga posle dužeg tamnovanja iznenada i pre vremena puste na slobodu, prolazi uvek u početku manje ili više kroz tešku krizu. Takav čovek, pre nego što ponovo dođe do svog starog slobodnog hoda i kretanja, prođe dug period privikavanja. U tom periodu mogu se, otprilike, utvrditi tri faze. Prva faza. Ma kuda išao i ma kako se kretao, čoveku se čini da čuje za sobom korake stražara koji ga u stopu prati, i samo bi trebalo da se okrene pa da ga i vidi. Druga faza. Hodajući slobodno po ulicama čovek oseća da mu nešto nedostaje: ne čuje korake i nema više osećaj da bi, čim se okrene, ugledao ranijeg večnog pratioca svih svojih pokreta i izlazaka – naoružanog stražara za svojim petama. To mu smeta, uznemiruje ga i plaši na svoj način. I, najposle,

treća faza. Čovek ne čuje korake za sobom i nema osećaj da ga neko prati, ali to mu ne smeta, jer i ne pomišlja više na stražu ni na vreme tamnovanja. To znači da je robiju ne samo preživeo nego je i preboleo i uspeo da ozdravi od nje. Tek tada može bivši robijaš kazati da je opet slobodan čovek koji se slobodno kreće. (Možda ove faze i nisu kod svakog pojedinca potpuno ovakve ni ovako oštro ni jasno određene ni podeljene, ali nesumnjivo svak ima od svake od njih ponešto.)

Slično je bilo i sa Nikolom Kapom. Ali najposle je potpuno prezdravio.

- Jeste li videli kako je živahnuo Kapa?
- Živnuo, bogami.
- Ama šta „živnuo“? Vaskrsô čovek!

Tako se govorilo po čaršiji i među poznanicima. A Nikola se nije pitao ni šta se govori ni kako kome stvari izgledaju. On je živeo.

Nestalo je onog osećanja nejasne, olovne obaveze, koje je on od početka svog braka nosio kao tešku i skrivenu muku u sebi. On se nije pitao kuda je nestala, nego kako je mogla da postoji. Pa onda, nije se pitao ništa, zaboravio je da je postojala. Osećao je samo da je veliki smrtonosni teret spao s njega, da su se mračne i gole planine razmakle i da je pred njim otvoren svet. I njemu je to dosta. On ništa ne traži od tog sveta. Živi malim, skromnim životom. U kući u kojoj za četvrt veka niko bez Natina odobrenja nije smeo prozor otvoriti, parče drveta u peć metnuti ili stolicu pomeriti, sad je slobodno, prostrano i vedro. Odahnula je i smirila se ne samo posluha nego i nameštaj i kućni zidovi.

Gazda Nikola ustaje rano, ali kad on hoće. Sedi na

terasi ispod venjaka. Na zidu od ograde, u dugom nizu saksije sa cvećem. Oko nogu mu igra pseto, maleno, belo i umiljato. Sve stvari koje se nekad nisu mogle zamisliti, jer Nata je bila odlučan protivnik cveća, tvrdeći da to stoji novaca, zahteva posla i prlja kuću, a ne služi ničem, dok je pse, kao i mačke i ostale životinje mrzela duboko i nije ih podnosila ni u susednoj kući. Tu mu svako jutro donesu najpre čašu vode i parče šećera, tu doručkuje, diše slobodno i gleda mirno i radosno.

Odlazi u radnju, ali sve više kao gost, jer poslove prepušta malo-pomalo mlađem zetu. Retko odlazi kćerima. Starija ima već dvoje dece, dečaka i devojčicu. Gazda Nikola ih gleda kako rastu, mrki, zdepasti, grlati i nasrtljivi; još neistanjena Kamenkovića krv. Pokušao je jednom-dvaput da ih pomiluje, ali deca se brane ili ravnodušno okreću glavu, naročito devojčica. Tek prohodala, a već zapovednički odmahuje rukom kao da će sada progovoriti i kazati nešto krto i neprijatno što počinje rečima: „Idi, bogati, čoveče!...“ „Nata! Naataaa!“ misli gazda Nikola u sebi, ali bez bojazni i uzbuđenja. Neka rastu i neka se množe, ali sve to nema više vlasti nad njim i ne može ništa da promeni ni pokvari u životu koji se otvorio pred njim. S tim će se drugi nositi i boriti; on je spasen i – živ.

Najčešće odlazi na Senjak kod strica. Kućica koja je nekad bila usamljena, sad je okružena malim vilama, ali Savina bašta, koju on neguje već dvadeset i pet godina, sad je bujan voćnjak u koji ne dopire ni šum ulice ni pogled suseda. Sava je davno prešao sedamdesetu, ali je zdrav i čio starac, kao što biva kod ljudi koji su u mladosti tihi i povučeni bili. Strina je

takođe prešla šezdesetu, ali je okretna i rečita, voli knjige i govori birano i knjiški kao i nekad. Ugojila se i prolepšala s godinama, kao što biva kod žena koje u mladosti nisu bile lepe. Oboje su potpuno sedi.

Tu, u gustoj i negovanoj bašti, nedaleko od pčelinjaka koji je postao čitavo ulište, sede stric i sinovac, pola na suncu a pola u seni, malo govore o svakidašnjim stvarima. Strina im iznela užinu, koju polagano i slatko jedu. Sava reže zalogaje hleba malom džepnom britvom, po seljačkom običaju valjevskog kraja. Strina ga kori zbog toga, ali nasmejano i bez nade da će ga od te navike odučiti. (Prekori između tako starih i harmoničnih supružnika bezazleni su, bez oštirine, ne sudraju se, nego klize lako kao oni kamenčići beluci koje je reka u toku godina zaoblila i uglačala do savršenstva, tako da više vezuju par ljudi nego što ga dele.)

Oko njih zuje pčele, trava dahne svežinom i pomešanim raznim mirisima. Nikola Kapa oseća da živi i da je slobodan i radostan.

Radostan je i umro gazda Nikola u četvrtoj godini svoga udovičkog života i svoje slobode. Umro je od srčane kapi, ne poznavši bola ni bolesti, smirio se odjednom, u stolici, na terasi svoje kuće. U čaši vode, pored njega, topilo se ispušteno parče šećera i slalo uvis sitne fine mehuriće, kao iskre.

(1950)